

*Дев'ятко Наталія Володимирівна,
кандидат філософських наук, доцент,
кафедра філософії,
КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР*

ІНІЦІАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОВІСТІ НІНИ БІЧУЇ «ШПАГА СЛАВКА БЕРКУТИ»

Реалістична повість Ніни Бічуї «Шпага Славка Беркути» увійшла до оновленої шкільної програми з вивчення української літератури. Хоча повість була написана досить давно й уперше опублікована 1968-го року, перевидання 2010-го року актуалізувало щонайперше психологічні смисли, закладені у твір.

Визначними характеристиками цієї повісті є високий рівень метафоричності і психологізму, що дає можливість реалістичному твору набути позачасовості. Таким чином, отримані читачами під час читання психологічні і світоглядні моделі не втрачають актуальності, а часова віддаленість аудиторії від історичної епохи, описаної у творі, не настільки критична, як це можна бачити для більшості реалістичних творів, написаних для дітей та юнацтва.

Ця повість зазвичай розглядалася у контексті вивчення особливостей вживання української мови, авторського ідіостилю, топоніміки та хронотопу. Психологічна складова часто залишалася поза увагою дослідників.

Особливістю повісті є те, що вона не була у тодішньому каноні, якого мали дотримуватися радянські автори, коли працювали зі «шкільною повістю». Цікаво, що тоталітарність цього канону можна спостерігати і в сучасній Російській Федерації, де продовжується створення «шкільних повістей», і навіть «Гаррі Поттер» досліджується саме як «шкільна повість». Про неузгодженість твору Н. Бічуї з «соцреалістичними» вимогами до тексту докладно пише Н. Сидоренко, показуючи світоглядну обмеженість радянського канону: «підпорядкованість принципу партійності, моралізаторство, ідеалізація колективу, майже повна відсутність психологізму, зображення позитивних героїв як зразків для наслідування, стереотипні сюжети» [5, с. 56]. Авторка писала ж свою повість всупереч існуючому канону, що й дало можливість твору набути позачасовості.

Досліджуючи літературу «постколоніального періоду», Т. Качак формулює головні ознаки таких творів: це «глибокий психологізм та увага до внутрішнього світу особистості, її переживань, емоцій, рефлексій, потягів та бажань. Звідси мотиви внутрішніх драм, самотності, роздвоєння особистості...» [2, с. 57]. І саме ці ознаки можна бачити у творі Ніни Бічуї. Таким чином, повість, написана у тоталітарну добу, не лише сприяла руйнуванню тоталітарної системи зсередини завдяки впливу на читачів, але і може на сучасному етапі допомогти становленню вільної і свідомої людини.

Серед наявних думок про твір велика увага приділяється впливу батьків. Опис образів батьків та їхні дії були революційними для того часу, про що пише Н. Сидоренко [5, с. 58]. Н. Юрченко наголошує на тому, що після розгляду проблематики твору і його широкого спектру проблем, серед яких філософські, педагогічні і морально-етичні, особливу увагу потрібно приділити саме проблемі виховання в родині: «Прочитавши твір, учні повинні звернути увагу на те, що головний герой Славко знаходиться під позитивним впливом батьків, які дбають про розвиток сина» [7, с. 237]. Так само на цільне місце ставить дорослих П. Кириченко, коли пише про «подвійну мораль дорослих, що проникає навіть у центри духовності – школи» [3, с. 7]. Отже, по суті акцентується увага на вертикальній моделі передачі досвіду, а не його самостійному набутті особистістю, і важливості інституції, як то школа. Цей стереотип можна спостерігати й нині в соціальній площині, що часто, на жаль, поєднується з нерозумінням важливості гармонійного розвитку особистості.

Хоча озвучені тези важливі, але обмежувати твір саме впливом батьків на дітей, на мою думку, некоректно. У цьому, на мій погляд, проявляється стереотипне зведення потенціалу впливу твору на особистість читача виключно до так званої «виховної» функції, де хтось старший (автор або старші персонажі твору) «краще знають», як жити, думати і відчувати, і тому мають «право» і навіть «обов'язок» передавати цей досвід молодшим персонажам, а через них і читачам. Вважаю, що подібне уявлення є застарілим, оскільки у сучасному

світі, який потребує значно глибшої роботи з психологією персонажів, подібне обмеження «вихованням» нівелює складність психологічного твору.

О. Слижук наголошує на тому, що підлітковий вік «вважається найбільш продуктивним до особистісного становлення людини, у структурі якого займає важливе місце самопізнання – формування ставлення підлітка до себе як особистості» [6]. Це поліфонічний процес, в якому задіяні рівні (або «кола», як визначає дослідниця) – родина, школа, ровесники. Твір, пророблений автором на всіх цих рівнях, матиме найбільший вплив на аудиторію, а отже найбільший ініціальний потенціал для читачів.

У цьому контексті розглядаю ініціальний потенціал художнього твору саме через реалізацію його ініціальної функції, що відбувається завдяки підсвідомому асоціюванню читача з персонажем, обраним провідником у художній світ твору. Разом із цим персонажем читач проходить психологічні випробування й отримує відповідний досвід, так само цінний, якби він був отриманий у реальних життєвих ситуаціях, які б відбувалися з самим читачем.

Кожен із головних героїв твору є психологічно складним і не ідеальним. «Н. Бічужа не ідеалізує своїх позитивних героїв, а показує їхню боротьбу з власною недосконалістю. Вони успішно протистоять злу, бо пройняті енергетикою добротворення у загальнолюдському розумінні цього поняття» [5, с. 56]. Таке змалювання персонажів дає можливість максимальній кількості читачів варіативно обрати собі провідника у художньому творі і пройти його життєвий шлях. На мою думку, можливість ініціального прочитання твору дозволяє читачам робити власні висновки і самостійно оцінювати вчинки, почуття і думки різних персонажів. Цей досвід важливий у подальшому житті, бо дає можливість кращої комунікації з іншими, сприяє розумінню себе, усвідомленню помилок і їхніх наслідків. Тому обмеження вчителем трактувань твору та його образів суттєво нашкодить його ініціальному потенціалу.

Серед запитань, які можна поставити до конфліктних ситуацій у творі, головним чином виділяють такі: «Чи можна вибачити зраду? Чи легко бути підлітком? Що потрібно, аби зберегти себе, свої найкращі риси, не розгубити їх

на шляху до дорослості?» (за О. Пасічник [4, с. 86]). Проте ще глибшим осмислення повісті буде за умови аналізу образів усіх персонажів як у позитивному, так і негативному аспектах, дискусії та самостійної рефлексії. Бо та ж зрада має дуже глибокі психологічні причини і не зумовлена суто «поганим вихованням» чи «негативом» образу Юлька Ващука. На мою думку, психологічно складні образи Лілі Теслюк і Стефка Вуса були введені авторкою насамперед для того, щоб показати багатогранність людської особистості та складність її становлення, а не для розгортання основного конфлікту між Юльком та Славком Беркутою. Але і ці персонажі можуть бути провідниками у твір, хоча у сюжеті їхня присутність менша, ніж Юлька і Славка.

Структурна складність, глибокий психологізм, неоднозначні «живі» персонажі, складні ситуації вибору як у теперішньому сюжеті, так і в минулому героїв, велика кількість психологічних і філософських питань, поставлена у тексті, роблять повість Н. Бічуї дуже впливовим твором, якщо під час вивчення буде реалізовано його ініціальний потенціал.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бічуя Н. Шпага Славка Беркути. Львів : Видавництво старого лева, 2010. 173 с.
2. Качак Т. Б. Подолання тематичних табу в сучасній українській прозі для дітей та юнацтва : постколоніальна практика // *Наукові праці*. Сер. : Філологія. Літературознавство. 2014. Т. 240, Вип. 228. С. 51-58.
3. Кириченко П. В. *Проблема становлення особистості та шляхи її художньої реалізації у шкільній повісті 60 – 80-х років ХХ століття* : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук : 10.01.01 українська література ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 1998. 16 с.
4. Пасічник О. М. Використання інноваційних освітніх технологій навчання на уроках української мови і літератури // *Реалії та перспективи розвитку сучасної освіти : із досвіду роботи українських вчителів* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Житомир, Україна, 08 липня 2020 р.). Житомир : Центр прогресивної освіти «Генезум», 2020. С. 82-87.

5. Сидоренко Н. Модифікації «шкільної» повісті у творчості Ніни Бічуї. *Філологічні трактати*. 2013. Т. 5. С. 55-61.

6. Слижук О. А. Самоідентифікація підлітків у процесі шкільної літературної освіти. *Проблеми саморозвитку особистості в сучасному суспільстві* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (26-27 берез. 2021 р.). Харків : Друкарня МАДРИД, 2021. С. 322-325.

7. Юрченко Н. Повісті Ніни Бічуї на уроках української літератури в школі. *Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених «Молода наука-2014»* : у 7 т. / Запорізький національний університет. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. Т. 5. С. 236-238.

Желізко Юлія Вікторівна,
вчитель зарубіжної літератури, старший вчитель,
Тернопільська загальноосвітня школа I-III ступенів №24

НЕПРОСТІ, АЛЕ ПОТРІБНІ ІСТОРІЇ **(читання під час війни в середній та вищій школах)**

Після початку повномасштабної війни пріоритети багатьох українців набули зовсім інших, а, можливо, й нових форм. Логічними постали питання: чи потрібне взагалі під час війни мистецтво? Яким воно, й зокрема література, має бути після всіх тих злочинів проти людства, свідками якого стали українці й світ?

Українська письменниця, літературознавиця Оксана Забужко в одному з останніх інтерв'ю наголошує: «...головна функція мистецтва: зменшувати у світі суму болю. І війна нам усім про неї нагадала.» [1, с. 2] То чи справді мистецтво має силу впливати на особистість?

Згідно з дослідженнями Українського інституту майбутнього, у другій половині 2022 року, цікавість до книг серед українців істотно зросла [2, с. 2]. Майже вдвічі збільшилися показники респондентів, які читають щодня. Українською мовою почали читати значно більше (64% опитаних). А стосовно жанрів, то виявилось, що серед читачів найпопулярнішими залишаються історичні книги (як художні, так і нон-фікшн), фентезі, поезія (зокрема, воєнна),